

Школяр Н. В.,

Хмельницький національний університет, М. Хмельницький

ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНИЙ КОМПОНЕНТ ПАМ'ЯТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ: НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті зроблено спробу накреслити певні напрями дослідження емоційно-експресивного компоненту пам'яті фразеологічних одиниць та показано механізм його появи і збереження.

Ключові слова: емоційно-експресивний компонент, емоційність, фразеологічна одиниця, метафора.

В статье сделана попытка наметить определённые направления исследования эмоционально-экспрессивного компонента памяти фразеологических единиц и показан механизм его появления и сохранения.

Ключевые слова: эмоционально-экспрессивный компонент, эмоциональность, фразеологическая единица, метафора.

The article presents an attempt to indicate different researches dealing with the emotional and expressive component of idioms. The mechanisms of appearance and preservation of the emotional and expressive components are shown.

Key words: emotional and expressive component, emotionality, idiom, metaphor.

Когнітивний аналіз фразеологічних одиниць не просто виявляє номінацію певного явища, предмету, але й виражає відношення, розкриває інформацію, яка формує зміст фразеологізму. Когнітивний підхід надає змогу уявити фрагменти світу та їх національне бачення окремими блоками, які можуть включатися у периферію більших блоків знань. Таким чином, аналіз окремих фразеосемантичних полів та виділення їх у рамках моделей сприяє виявленню національних особливостей поділу світу і маніфестації мислення у кожному фразеологізмі.

Актуальність дослідження зумовлюється загальним інтересом сучасної лінгвістики до виявлення національної специфіки структур мови, що розглядаються. Фразеологічні одиниці досліджуються не лише з метою розкриття семантичних, національно-культурних особливостей мови, але також з метою реконструкції фразеологічної картини світу, що є одним з найважливіших завдань сучасної лінгвістики, проблемами якої присвячено праці таких науковців як В. Н. Телія, О. С. Кубрякова, І. В. Иванова, З. Д. Попова, та ін..

Серед усіх методологічних принципів, характерних когнітивній лінгвістиці, превалює принцип антропоцентризму. У центрі мовотворчості перебуває людина, відбір і оцінка нею найрізноманітніших реалій та оцінка самої людини [8, с. 42]. У фразеології антропоцентризм відчувається в спрямованості на характеристику людини за допомогою різних засобів, багато фразеологічних одиниць вживаються на позначення реалій інтелектуальної та трудової діяльності людини, її емоційного та психічного стану, суспільної поведінки, її соціального стану, стосунків між людьми. Навіть реалії, що не стосуються характеристики людини, пропускаються крізь призму людських почуттів та емоцій. Мислення людини створює в процесі трудової та сигнально-мовленнєвої діяльності певні поняття про речі, їх властивості та відношення.

У філологічній науці панує думка, що слово – це не лише засіб для передачі інформації, але й інструмент думки й акумулятор культури [11, с. 78]. Здатність акумулювати у собі культурні смисли – властивість живої мови, що впродовж багатьох віків застосовується у різноманітних потребах і стає скарбницею усього нашого минулого життя.

Роль людини і мови у процесах пізнання не може бути применшеною. Між дійсністю, її сприйняттям людиною і мовою існує найтісніший зв'язок, оскільки мова кодує світ. Оскільки людина ніколи цілком і повністю не може відобразити навколишній світ, і пізнання навколишнього світу завжди передбачає відомий життєвий досвід та є постійним процесом, поступовим накопиченням знань, вивченням того, що існує на землі, і того, що на ній відбувається, можна припустити, що за допомогою мови кодується декілька «світів» – світ «як він є» та світ нашої психіки, світ, який ми отримали і який ми досягаємо у безпосередньому сприйнятті, та світ, який уже є «пропущеним» крізь нашу свідомість і певним чином уже є препарованим розумом, інтелектом чи то відповідно певним вродженим схемам, ідеальним образам речей, чи то відповідно сітці, яку накладають мовні категорії [2, с. 78].

У більшості існуючих сьогодні когнітивних концепцій про мову постулюється виключна роль чуттєвого, наочного сприйняття світу для всієї будови мови. Якщо має місце відображення у голові людини й у мові «об'єктивних властивостей дійсності» [2, с. 78], то можна говорити і про відображення емоційного стану людини, як відповіді на самі явища дійсності. При зіткненні з певними подіями, реаліями у свідомості людини виникає емоційна відповідь (реакція), яка відображається не лише у голові людини, але й у мові. Тому, якщо в результаті безпосереднього відображення предметів та явищ навколишнього світу у голові людини можуть створюватися поняття, умовою появи яких є накопичення відомостей про ці предмети чи явища, то можна говорити і про збереження відомостей про емоційну реакцію на певні явища чи події.

Відображуючи у своїй семантиці тривалий процес розвитку культури народу, фразеологізми фіксують і передають від покоління до покоління культурні установки і стереотипи. Фразеологізми, згідно загально визнаної думки, відображують у своїх образних підгрунтях окультурене світобачення народу, в тому числі – й найстародавніші його прошарки, вони передають пам'ять про них з покоління у покоління [8, с. 215].

Призначення фразеологічних одиниць у системі мови більше полягає у вираженні емоційних, моральних, етичних реакцій ніж у відображенні понять. У цьому плані фразеологізми є дуже близькими до «культурних» знаків, архетипів культури, культурних констант та фреймів, однією з головних властивостей яких є пробудження в людині ряду асоціацій. І культурні знаки, і «художні твори у мініатюрі» – прислів'я, ідіоми будуються на

характеристичному переосмисленні ситуацій з конкретного чи ілюзорного, придуманого життя, походять від спільних, стійких ситуацій з міфологічної, побутової сфер, а також зі сфери праці.

Перевага експресивного компонента над предметно-логічним змістом зумовлює хоч повільну, але постійну динаміку фразеологічного складу в загальному фонді вторинних мовних одиниць і компонентного складу в структурі фразеологічних одиниць. Експресивно-емоційний аспект фразеологізмів зумовлений їх образним змістом, етимологічним асоціатом, що пробуджує активну діяльність уяви, спонукає до мислення. Відбувається «акумуляція» різночасових, колишніх і порівняно пізніх, осмислень внутрішньої форми фразеологізму. В процесі спілкування може відбуватися як більш поверхневе «читання» внутрішньої форми виразу, так і актуалізація більш глибоких співвідношень.

Психологи стверджують, що значення є результатом психологічного процесу сприйняття. Сприймаючи навколишній світ людина не може обійтися без емоцій, оскільки емоції завжди супроводжують її діяльність, в тому числі процеси пізнання. У психології емоції визначаються як відчуття людиною свого ставлення до чого-небудь (до якоїсь ситуації, до інших людей, до самого себе). Усі вчинки людини пов'язані із відчуттям самого себе і свого ставлення до навколишнього світу. Людина у ході своєї діяльності не лише спричиняє певні зміни у природі, предметному світі, але й впливає на інших людей і сама відчуває вплив, що здійснюється іншими людьми, її власними діями та вчинками, які змінюють її взаємовідносини з оточенням; вона переживає те, що з нею відбувається і здійснюється нею самою; вона має певне ставлення до того, що її оточує. Переживання цього ставлення людини до оточуючого світу складає сферу емоцій.

Фразеологія, як наголошує А. Емірова, охоплює ті ділянки дійсності, які безпосередньо пов'язані з людиною, з її баченням, оцінкою реалій, із психічними особливостями особистості – пізнавальними процесами, емоційно-вольовою стороною психіки, індивідуально-типологічними особливостями особистості тощо [9, с. 86]. Ю. Прадід також виділяє з фразеологічного складу мови фразеологічні одиниці на позначення психічних процесів людини. Автор уклав «Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь: Эмоции человека», де навів 414 українських ФО, об'єднаних у 13 тематичних розрядів, а саме: відроза, огида; втіха, радість; гнів, лють; захоплення, захват; любов, пристрасть; страждання, мука; неспокій, тривога; подив, здивування; презирство, зневага; сором, стид; страх, жах; сум, печаль; відчай, безвихідь. Як бачимо, фразеологічні одиниці здатні передавати найрізноманітніші відчуття й емоції людини, інформація про які зберігається у них з часу осмислення зв'язку між номінативним задумом і образом-подібністю, що свідчить про наявність емоційно-експресивного компоненту.

Емоції допомагають відображати і пізнавати дійсність, це є форма вираження ставлення людини до дійсності і вони завжди супроводжуються оцінкою, яка може бути як позитивною, так і негативною. Фразеологізми, однією з характеристик яких є емотивність, виступають засобом відображення та пізнання об'єктивного світу. Ці мовні одиниці мають властивість відображати своїм внутрішнім змістом об'єктивну дійсність і, таким чином, бути засобом її пізнання, оскільки вони створюються людиною в процесі її пізнавальної діяльності, у ході якої мислення людини створює певні поняття про речі, їх властивості та відносини.

В основі процесу фразеологізації лежить номінативна природа фразеологічних одиниць, яка базується на відношенні суб'єкта, що іменує, до об'єкту, що іменується, яке виражається у метафорі. Термін «метафора» використовується у двох значеннях – як результат та як процес. Саме останній, діяльнісний аспект метафори безпосередньо пов'язаний з людським фактором у мові: завдяки йому у мовних засобах відображується все те національно-культурне багатство, яке накопичується мовним колективом у процесі його історичного розвитку.

Головна функція будь-якого тропу, в тому числі і метафори, яка лежить в основі фразеологізації, полягає у утворенні певного нового поняття і будь-який троп викликає асоціації, крізь які дійсність, що сприймається свідомістю, втілюється у мовній формі. Завдяки таким асоціаціям можна виявити схожість чи суміжність між гетерогенними сутностями та встановити їх аналогію. Перш за все аналогію може бути встановлено між елементами дійсності, що сприймається на фізичному рівні, і невидимим світом ідей та пристрастей, а також різноманітними абстрактними поняттями, які створюються розумом у процесі «сходження» від абстрактного уявлення про дійсність до її конкретного пізнання [7, с. 173].

Так, дія англійців ідеалом є джентльмен – чоловік, який залежить лише від себе і чітко усвідомлює свою міру, таланти і здібності, який є взірцем самоповаги, стриманості і самообмеження. У виразах *gentleman at large* (джентльмен без певних занять, придворний, що не займає певної посади), *gentleman in brown* (клоп), *gentleman in waiting* (камергер), *gentleman of fortune* («рицар фортуни», авантюрист, шукач пригод, пірат), *gentleman (або knight) of industry* (шахрай, пройдисвіт), *gentleman of the pad (або knight of the road)* (розбійник з великого шляху), *gentleman of the three outs* (погано, бідно одягнена людина, що не користується кредитом і сидить без грошей), *gentleman's gentleman* (прислужник, лакей, камердинер) емоційний компонент проявляється у вигляді зневаги, оскільки у новій номінації слово «gentleman» викликає асоціації, відмінні від його первинного значення. Взв'язавши для порівняння українські фразеологізми із словом «пан»: *видно пана по халявах, помазатися в пани, великий пан* бачимо, що емоційний компонент у них також проявляється у вигляді зневаги або презирства. Однак, такі фразеологічні одиниці, як *пан межі панами, паном діло, пан паном, сам собі пан* демонструють радісне ставлення, яке може поєднуватися із захватом, що свідчить про те, що у картині світу українців пан вбачається як самостійний чоловік, який може не зважати на оточуючий світ.

Спілкування між індивідами є можливим у тому випадку, якщо у мовних знаках і знакових структурах наявні всезагальні значущості, тобто якісь спільності у мові перебувають ніби над рівнями конкретного пізнання навколишнього світу. В ролі таких спільностей виступають спільні значення слів. Слово викликає у свідомості людини певну суму найзагальніших диференційних ознак, які дають можливість співрозмовнику упізнати предмет, про який йдеться, і зреагувати емоційно. Спільне між людиною, яка говорить, і людиною, яка слухає, обумовлено їх належністю до одного і того ж народу.

Література:

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / Баранцев К. Т. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
2. Кубрякова Е. С. Язык и знание / Кубрякова Е. С. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
3. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / Кунин А. В. – М. : Высшая школа, 1986. – 336 с.
4. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / Кунин А. В. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология / Маслова В. А. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
6. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови / Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
7. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Серебренников Б. А. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
8. Телия В. Н. Русская фразеология / Телия В. Н. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
9. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови / Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
10. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови / Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
11. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии / Хроленко А. Т. – М. : Флинта, 2009. – 184 с.